

Activiteitenverslag

Stuurgroep Landbouw Innovatie Noord - Brabant 2018

Samenstelling Stuurgroep LIB 2018

Voorzitter: Hans Huijbers (voorzitter ZLTO)
Vice-voorzitter: Anne-Marie Spierings
(gedeputeerde Agrarische Ontwikkeling, Energie en Bestuur)
Remco Beekers (ZLTO bestuur)
Janus Scheepers (ZLTO bestuur)
Johan van den Hout
(gedeputeerde Natuur, Milieu en Handhaving)
Bert Pauli (gedeputeerde Economie en Internationalisering)
Kees van Heesbeen (ZLTO)
Paul van Enkevort (Provincie NBR)
Annelies Schoenmakers (Provincie NBR)
Marjolijn de Haas
(Regioambassadeur Zuidoost Nederland Ministeries EZ en
Klimaat & LNV)
Secretaris: Geert Wilms

Korte Ketens, verdienmodellen!

Nieuwe marktconcepten – Korte Ketens
direct contact Boer – Consument

Op 20 juni waren we met ruim veertig personen te gast bij Alfons en Henriëtte van den Hoek, van biologisch glastuinbouwbedrijf Natuurlijk Tomaat in Dongen. Enkele jaren geleden zijn ze omgeschakeld naar biologisch en een groot deel van de tomaten wordt via een korte keten verkocht. Marjon Krol gaf inzicht in de Korte Ketens: 'zo min mogelijk schakels; voedsel dat niet anoniem is, maar van bekende herkomst en met een authentiek verhaal waarmee waarde wordt gecreëerd die toekomt aan de boer en de consument'. Drees Peter van den Bosch (Willem&Drees) schetste het traject dat hij tien jaar geleden is gestart met zijn toenmalige compagnon Willem Treep. Inmiddels heeft het bedrijf een omzet van zeven miljoen euro. Ook Leonie van Zuilichem (Qarc), Corné van Roessel (De Walhoeve), Theo Theewissen (Geodan), Stijn Markusse (Boerschappen), Dirk Pullens (Ambachtshoeve), Bart Witteveen (Streeckhuys Deurne) en oesterzwammenkweker Mariëlle van Lieshout gaven inspiratie vanuit hun praktijk. Als afsluiting legde Corné Ooms uit hoe de Europese BOB erkenning voor de *Brabantse Wal Asperges* heeft geholpen bij het ontwikkelen van de markt en de teelt.

2

Stuurgroep Landbouw Innovatie Noord-Brabant

Op 01 juli 2015 hebben de provincie Noord-Brabant en de ZLTO het nieuwe convenant *Stuurgroep Landbouw Innovatie Noord-Brabant 2016 – 2019* ondertekend, met als doel om gezamenlijk de ontwikkeling van een duurzame en in de maatschappij verankerde land- en tuinbouw te bevorderen. Hiervoor worden ondernemers in de groene ruimte uitgedaagd, gestimuleerd en ondersteund om bij te dragen aan een betere leefomgeving in Noord-Brabant. Om dit doel te bereiken worden themadiscussies georganiseerd en innovatieve projecten ondersteund binnen drie innovatiesporen:

1. Verduurzaming en maatschappelijke legitimatie van de land- en tuinbouw.
2. Andere en nieuwe verdienmodellen.
3. Nieuwe product-markt combinaties met hoge toegevoegde waarde.

Dit verslag beschrijft de verschillende activiteiten van de Stuurgroep LIB in 2018.

De Waarde van Groen

Boom- en plantenkwekerijen als oplossing voor maatschappelijke uitdagingen en versterking van de economie

Op 21 maart organiseerden boomkwekers aan de N65, samen met LIB, een symposium over de *Waarde van Groen* met diverse innovatieve voorbeelden en 110 bezoekers. Marwin Dekkers van boomkwekerij M. van den Oever gaf de aftrap met de *Groene Xylotheek*. Ook de andere presentaties gaven een breed beeld van de rol die bomen (groen) spelen bij maatschappelijke uitdagingen: zoals Dick Rutten lichtontwerper bij Philips Lighting (van Glow naar Grow) en Eric Klarenbeek, "Designer of the unusual" met ontwerpen van mos-structuren langs de N65 om fijnstof af te vangen. Henk Raaijmakers had een inspirerend verhaal over 'De Groene Stad' en overhandigde Johan van den Hout 'een pakketje groene kennis' met de uitnodiging om gezamenlijk de maatschappelijke uitdagingen (CO₂, Klimaat, fijnstof, etc) praktisch aan te pakken.

Duurzame ontwikkeling in de aardappel (akkerbouw) keten

Op 5 september was de Stuurgroep LIB te gast op het akkerbouwbedrijf van familie De Jager in Zevenbergschehoek. Martijn de Jager gaf een toelichting op de ontwikkeling van het bedrijf. 2018 was een extreem jaar: erg nat in het voorjaar en heel droog in zomer en najaar. De Jager levert de aardappelen aan LambWeston Meijer. Van dat bedrijf was Dirk Peeters aanwezig om een toelichting te geven op hun activiteiten om de teelt te verduurzamen, waarmee ze in 2018 begonnen zijn met een groep van twintig akkerbouwers en waarbij de bodem een centrale rol speelt. Steven IJzerman van Udea/Ekoplaza, gaf een introductie op hoe Udea klimaatneutraal wil worden door samen met haar boeren te investeren in een duurzame bodem. En Adrie Bossers schetste hoe de actualiteit van deze zomer duidelijk heeft gemaakt dat de afspraken in de keten tussen producenten en verwerkers herijkt moeten worden, als gevolg van de extremen in het weer.

Foto boven: Een extreem jaar voor akkerbouwbedrijf De Jager in Zevenbergschenhoek.

Foto omslag: Sojabonen in Oirschot: een eiwitgewas van eigen bodem, voor veevoer en humane consumptie./Foto inzet: Op werkbezoek bij de Minister van Landbouw in Catalonië (Spanje)

Bezoek aan de Agrofood regio Catalonië (Spanje)

Een Brabantse delegatie van 19 personen heeft van 13 t/m 16 november een bezoek gebracht aan Catalonië, georganiseerd door LIB. Catalonië is één van de topregio's (hightech en agrofood) in Europa. Het is zes maal zo groot in oppervlakte als Noord-Brabant, heeft een 2 maal zo grote regionale economie, 7,5 miljoen inwoners en de hoofdstad is Barcelona.

Samenwerking met andere Europese regio's wordt als zeer kansrijk gezien voor het stimuleren van innovatie, het verder werken aan integrale verduurzaming in de keten en het creëren van toegevoegde waarde, als opgave voor de Brabantse landbouw & agrofood. De delegatie bezocht verschillende bedrijven (zuivel, varkensvlees), had een bijeenkomst met de Nederlandse Ambassadeur in Spanje, Matthijs van Bonzel en met de Catalaanse Minister van Landbouw Teresa Jordà. LIB werkt samen met partners uit Catalonië in het Europese project EU-PIG.

Foto's van boven naar beneden: Bij boomkwekerij M. van den Oever: 'De Waarde van Groen stond centraal'. / Op bezoek bij bedrijf 'Natuurlijk Tomaat', al jaren actief in de Korte Keten. / Marjon Krol, Pieter de Boer en Stijn Markusse op een melkveebedrijf dat in Catalonië werd bezocht. Foto kader: Katrien Termeer op één van de tien bedrijven die voor de evaluatie zijn bezocht.

LIB Evaluatie 2015 – 2018

LIB is geëvalueerd door Prof. dr. ir. Katrien Termeer (WUR bestuurskunde en SER-Kroonlid). Zij heeft hiervoor de transformatie theorie van diepgaande maatschappelijke verandering door middel van *small wins* gehanteerd, naast algemene bestuurskundige theorieën. "Small wins" zijn kleine maar betekenisvolle stapjes, die kunnen accumuleren tot systeemverandering. Bij een consequente strategie van 'small wins' kan systeem verandering zelfs sneller verlopen dan wanneer wordt gestuurd op snelheid en groot-schaligheid".

De waardering voor LIB is erg hoog. Het vervult een palet aan functies die belangrijk zijn voor zowel ondernemers als bestuurders. De positieve waardering is mede te danken aan de bijzondere werkwijze van LIB, die ondernemers typen als professioneel, laagdrempelig, direct, onafhankelijk, helder en niet bureaucratisch. Dit is mede omdat LIB de procedures aan de achterkant erg goed op orde heeft, met een minimum aan protocol en een goede inbedding in de provincie en ZLTO organisatie. Als er al kritiek is op LIB dan heeft dat betrekking op de relatief kleine schaal van projecten en de vraag of je daarmee nu echt het verschil kunt maken. Deze evaluatie toont het tegendeel aan. LIB is wel degelijk in staat om verschil te maken. Dat komt omdat LIB zeer bedreven is in het herkennen en triggeren van 'small wins'. Het gaat niet om 'klein bier' of 'laaghangend fruit', maar altijd om projecten die een diepgaande verandering betreffen, veel barrières hebben moeten overwinnen, tastbare resultaten opleveren en technische innovaties koppelen aan sociale.

De belangrijkste aanbevelingen uit de evaluatie zijn:

- Gezien de grote waardering voor en betekenis van LIB, is het goed dat het in de huidige wendbare en kleinschalige vorm wordt voortgezet. De cruciale continuïteit van LIB vergt een structurele borging.
- Met de inzichten uit de projecten (small wins) is veel meer te doen. Deze lessen kunnen actiever worden ingebracht in andere beleidsarena's op Europees, nationaal, provinciaal en lokaal niveau.
- LIB kan de aanjaagmechanismes nog bewuster activeren zodat de 'small wins' nog meer accumuleren en leiden tot systeemverandering.
- Koester het bijzonder Brabantse harmoniemodel en doe er alles aan om associaties met 'pappen en nathouden' in een gesloten landbouwnetwerk te vermijden.

LIB internationaal

Vanuit de Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood is de wens uitgesproken naar meer samenwerking met relevante regio's in Europa om van elkaar te leren en samen business te ontwikkelen. Inmiddels zijn diverse netwerken geïnitieerd en projecten gestart met enkele mooie voorbeelden in 2018.

EuroDairy

Een Europees project (H2020) rondom vier thema's in de melkveehouderij/zuivel sector: duurzaamheid, biodiversiteit, dierenwelzijn en sociaal-economische weerbaarheid. Het project is gestart in 2016, wordt in 14 landen uitgevoerd en wordt in 2019 afgerond. De Noord-Brabantse regionale Eurodairy groep met circa dertig melkveehouders bracht begin 2018 een bezoek aan Noord-Ierland om de activiteiten van de Eurodairy Operational Group in die regio te ervaren.

STRING

Dit project heeft als doel het innovatiebeleid rond agrofood te verbeteren in zeven deelnemende agrofoodregio's in Italië, Spanje, Denemarken, Frankrijk, Hongarije, Roemenië en Nederland. Provincie Noord – Brabant trekt dit project. 2018 was het jaar van internationaal uitwisselen en leren. Brabantse stakeholders (boeren, kennisinstellingen, technologie) hebben bezoeken gebracht aan Spanje, Denemarken en Italië. En alle partners uit de zeven landen hebben in juni 2018 Noord-Brabant bezocht, waarbij onder andere een bezoek is gebracht aan 'De Kruidenaer', 'Van den Borne aardappelen' en 't Schop' in Hilvarenbeek. Op basis van de ervaringen worden in 2019 actieplannen voor vervolg ontwikkeld.

Food Heroes; door de '#hetezomeroogst' zijn de kroppen ijsbergsla van Hubert Visser net wat kleiner.

Griekenland

Geert Wilms is van 1-4 november naar Griekenland geweest waar hij twee presentaties heeft gegeven over *smart plant farming* en *public-private partnerships*. Hij deed dat op uitnodiging van het Ministerie van Buitenlandse zaken tijdens het Agribusiness forum 2018 in Serres voor een publiek van 235 personen. Hij heeft het één en ander verteld over de Brabantse samenwerking van Provincie en ZLTO in LIB verband. In december is door de Grieken al een tegenbezoek gebracht aan Noord-Brabant om verdere samenwerking te exploreren.

Food Heroes

Dit project richt zich op het verminderen van voedselverspilling en –verliezen aan het begin van de keten. Het loopt tot 2020 met een budget van 5,6 miljoen euro, en er nemen zes landen deel (VK, Duitsland, België, Frankrijk, Ierland, Nederland). In Nederland lag de focus in 2018 op het promoten van geitenbokkenvlees (Goatober) en op het vinden van oplossingen in de keten voor de kwaliteitsproblemen die veroorzaakt werden door de hete en droge zomer. Veel aardappelen, groenten en fruit voldeden hierdoor nèt niet aan de standardeisen (te klein, afwijkende vorm of kleur) waardoor veel producten niet geleverd konden worden.

De actie '#hetezomeroogst' heeft hier op een ludieke en effectieve manier aandacht voor gegenereerd. Voor veel producten is toch afzet gevonden wat laat zien dat de consument zeker openstaat voor afwijkend product.

Foto links: Geert Wilms met Caspar Veldkamp, de Nederlandse ambassadeur in Griekenland.

Foto's boven: Met Brabantse melkveehouders op bezoek bij EuroDairy partners in Noord-Ierland./ STRING partners op bezoek in Brabant bij De Kruidenaer.

Projecten LIB 2018

In 2018 is een bijdrage geleverd aan 7 lopende en 31 nieuwe projecten met een innovatie impuls van circa vier miljoen euro.

- Warmte Koude Kas, bomen
- E-learning Kalverhouderij
- Geurloze mestkorrel, melkvee
- Kuijpers Kip, Datachain
- EierRaap Robot
- Precisie landbouw Druiven/Aardbeien
- Ammoniak Analyser, Varkens
- Blended Burger Oesterzwam
- Wortel Schieten Eetcultuur
- Winterveldboon 2018
- Insecten, meelwormen m-v
- Ammoniakreductie, AMFA
- UDEA, klimaatneutraal
- Meten is Weten, Star Farmers
- Konijnen Markt & Dierenwelzijn
- Fungalagic, gebouw kweken
- Engerlingen voor de Zwijnen
- Diergezondheid Varkenshouderij
- Gebiedsplan Duinboeren
- Biologisch Theeplantage
- Robuuste EKO aardappelen
- Circus Circulariteit
- One2Borne 3.0
- BoerBas
- Agroforestry
- Logistiek-Markt KorteKeten2.0
- Microbalans Geitenhouderij
- CHIEF, Heusden-Altana
- Meer eiwit van eigen land
- Farmertronics
- Mannenvlees
- Ambachtelijke Poelier Hanen
- Bio gewasbescherming Aardbei
- I2I Emilia Romagna - Brabant
- Goeie Worst
- Ormfietsvarkensvlees
- Koepelplan Voedselbossen
- Mobiele Slachterij Varkens

Foto's rechts: Biologische bestrijding bij aardbeien./
Presentatie van Choong van oesterzwamvoetjes tijdens de
Dutch Design Week.

Biologische bestrijding in de aardbeien

HéGé Groenten en Fruit, gespecialiseerd in het telen en verpakken van aardbeien, frambozen en prei, en belangrijkste leverancier van aardbeien aan Albert Heijn, is twee jaar geleden gestart met Natuur & Milieu, Bakker Barendrecht, Albert Heijn en enkele collega telers met het inzetten van biologische gewasbescherming in de gangbare aardbeienteelt. Om te onderzoeken of 'vier kritische bestrijdingsmiddelen' uitgefaseerd kunnen worden. In 2019 gaat HéGé Groenten en Fruit hiermee verder.

Oesterzwamvoetjes Botanic Bites en Double Ganger

Oesterzwamkweekster Mariëlle van Lieshout en food innovator Doreen Westphal (Botanic Bites) hebben samen diverse producten ontwikkeld van oesterzwamvoetjes. Tijdens de *Dutch Design Week* zijn deze producten met groot succes aan het publiek gepresenteerd vanuit een food truck. Ook heeft Mariëlle samen met Bart Witteveen van slagerij het Streeckhuys in Deurne diverse hybrideproducten ontwikkeld zoals de Double Ganger: een hamburger waarvan 50% uit oesterzwammen bestaat. En bij de verkiezing van het Worstbroodje van de Toekomst (december, Breda) won ze de publieksprijs met haar Zwam Worstbroodje, waarvan de worst bestaat uit 50% oesterzwam.

Agroforestry

Sinds enkele jaren is de aandacht voor landbouw met bomen (agroforestry) gestegen door vragen rond biodiversiteit, duurzame bodem, klimaat en vastleggen van CO₂. Agroforestry speelt hierop in. In 2016 is het project Agroforestry netwerk Brabant gestart met als doel om ondernemers met interesse in agroforestry en inpassing van bomen in de agrarische bedrijfsvoering, ondersteuning te verlenen. Inmiddels is een groep van ruim 30 ondernemers gevormd die nog steeds groeit. Centrale vraag blijft: 'hoe op economische wijze bomen te integreren in de moderne landbouw'.

Koolstofboeren

De agrarische sector kan een belangrijke rol vervullen als het om vastlegging van koolstof gaat. Er is al veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar koolstofvastlegging, maar de vertaling naar de landbouwpraktijk moet nog plaatsvinden. In het project zijn 3 groepen ondernemers aan de slag gegaan en zijn diverse waarderingsmodellen verkend. Uiteindelijk wil men met drie pilots verder. De projectresultaten zijn breed aangeboden aan diverse duurzaamheidsprogramma's: zoals GLB, Green Deal Nationale Koolstofmarkt, Kringloopwijzer, Focus Planet en het Ekokeurmerk.

Robuuste biologische aardappelteelt

6

In 2016 sloeg phytophthora vol toe in de Nederlandse landbouw en specifiek de biologische landbouw. Daarom is de zoektocht versneld naar oplossingen voor phytophthora, en wordt ingezet op het gebruik van robuuste rassen en op teeltmaatregelen gericht op vervroeging van de teelt, zoals voorkiemen, omdat phytophthora vaak pas later in de teelt optreedt. Dat moet leiden tot 100% robuuste biologische aardappels in 2020, in de veredeling, teelt, handel en verkoop. Op drie plekken in Nederland zijn proefvelden met robuuste rassen gestart, waarvan één in West-Brabant bij Annewillem Maris.

Geurloze Koemestkorrel

Het sluitend maken van de mineralenkringloop is een van de maatregelen die een melkveehouder kan aangrijpen om de milieubelasting verder terug te dringen. Op een melkveebedrijf in Knegsel zijn hiervoor inmiddels investeringen gedaan van meer dan 500.000 euro. Een eigen mestverwerkingsinstallatie en composteertrammel zijn gerealiseerd. In dit project wordt nog een extra stap gezet om een eindproduct te maken voor de consumentmarkt: 'Geurloze' mestkorrels voor gazon of moestuin.

Kuijpers Kip, datachain

Kuijpers Kip is een korte kipketen die alle schakels in de keten beheerst: van slachterij en verwerking, vleeskuikenhouderij, broederij en ouderdieren. Kuijpers Kip ontwikkelt een 'Fieldlab' waarin specifieke data *real time* beschikbaar gesteld worden aan specifieke gebruikers/klanten waarbij blockchain wordt gebruikt. Hiermee ontstaat een transparant systeem, waarbij ketenpartners en eventueel ook consumenten, kunnen meekijken. Het delen van data in de keten kan leiden tot winst op het gebied van maatschappelijk draagvlak en duurzaamheid. Zo vergroot transparantie bijvoorbeeld het consumentenvertrouwen.

Soja en Winterveldbonen als duurzame eiwitbron

Er is steeds meer vraag naar eiwit van eigen bodem, voor zowel veevoer als humane consumptie. Daarvoor is het belangrijk om de eiwit efficiëntie van de bodem en de veestapel te verbeteren, voor een beter economisch en milieutechnisch rendement op het melkveebedrijf. Maar ook is er behoefte aan 'nieuwe bronnen', zoals winterveldboon en soja. Het areaal winterveldboon blijft groeien en ook het eiwitpercentage wordt steeds indrukwekkender (inmiddels richting 30%). En ook regionale soja is steeds zichtbaarder in het 'bouwplan' bij Noord-Brabantse bedrijven.

Insecten kweken

Insecten bestaan uit diverse ingrediënten, waarvan de eiwitten en olie het meest waardevol zijn. In dit project start de initiatiefnemer een houderij-/teeltsysteem voor meelwormen voor de foodmarkt dat zodanig is opgezet dat het toegankelijk is (met beperkte investeringen) voor ex-nertsenhouders of varkenshouders. De meelwormen worden verwerkt tot voor menselijke consumptie geschikte producten.

Van den Berk en het verticale bos

Van den Berk boomkwekerijen is al langere tijd aan de slag om de bijdrage die bomen leveren aan diverse maatschappelijke uitdagingen, zoals hitte stress in de stad en klimaatverandering, te objectiveren en door te ontwikkelen. De *Trudo Toren* die op Strijp-S in Eindhoven gaat verschijnen is een tot de verbeelding sprekend voorbeeld. In dit 'verticale bos' komen 125 bomen en 5.200 planten en struiken, naar voorbeeld van het *Bosco Verticale* in Milaan, een ontwerp van de Italiaanse architect Stefano Boeri. Van den Berk gaat de bomen leveren die hiervoor op een speciale manier worden opgekweekt.

Foto's links: Kweken van insecten voor humane consumptie./
'Bosco Verticale' in Milaan, inspiratie voor verticaal bos op Strijp-S.

Stevia, hoogwaardige productieketen

Vanaf 2012 is er door Lommerse Breeding B.V. voortvarend gewerkt aan de ontwikkeling van een goed Stevia gewas (300 maal zoeter dan suiker en zonder calorieën) en de daarop aansluitende keten. De resultaten zijn zeer bemoedigend. De veredeling geeft resultaten; vermeerdering, teelt en productie zijn mogelijk. Extractie en zuivering zijn nu op kleinschalig niveau getest. Serieuze marktpartijen zijn gevonden voor vermeerdering, extractie en voedingsmiddeltoepassing en een eerste samenwerking is opgezet.

Pro-P-Pigs, automatisch belonen van gescheiden mesten en urineren

In dit project wordt het natuurlijke hygiënische gedrag van varkens gestimuleerd waarbij mest en urine op aparte plaatsen in het hok worden gedeponerd en snel afgevoerd, zodat geen ammoniak ontstaat in de stal. Er is een separaat urinoir en een separate poepplaats gerealiseerd én de varkens worden gestimuleerd om op de juiste plaats te plaspen en te poepen. De proefopstelling is de basis voor verdere ontwikkeling van het systeem, waarin ook met grotere groepen varkens (10-15 dieren per hok) volledige scheiding van mest en urine het doel is.

Met en is Weten

Star Farmers is een vereniging van 185 varkenshouders die werken aan het Good Farming Star (GFS) concept dat is opgezet in samenwerking met slachterij Vion en retailers. GFS voldoet aan het één ster *Beter Leven Keurmerk* van de Dierenbescherming en aan het Varken van Morgen. In dit project wordt met real time inzichten (sensoren) in de stal het welzijn en de gezondheid van de dieren verder verbeterd. En een relatie gelegd tussen de houderij in de stal (stalklimaat) en de slachtkwaliteit van het vlees.

DairyLink, 'Mijn Melk'

DairyLink is een technologie waarbij het mogelijk wordt gemaakt om zuivel lokaal te verwerken. Aan de melkrobot wordt een machine gekoppeld die de melk direct verwerkt tot diverse eindproducten en in de eindverpakking stopt. Door tracking en tracing is van het eindproduct bekend van welke koe dat afkomstig is. Dit concept speelt in op de behoefte aan lokale producten en energieneutrale productie. Inmiddels is de eerste opstelling onder de naam *Lely Orbiter* een feit bij boer Guus in Udenhout, en wordt de zuivel onder de merknaam *Mijn Melk* verkocht.

Foto's rechts: Omfietsvarkens, de biggen dartelen rond./ Proefopstelling om Mest en Urine bij varkens aan de bron te scheiden./ Guus van Roessel produceert als eerste melkveehouder 'Mijn Melk'.

Boerschappen

Boerschappen is opgericht in 2014 in Breda en heeft in de afgelopen jaren een snelle groei gekend. Inmiddels worden van circa honderd *Bijzondere Brabantse Boeren* de producten op een snelle en effectieve manier bij de consument gebracht. Boerschappen heeft de ambitie om het beste en grootste concept voor maaltijdboxen in Brabant te worden, met producten van lokale boeren. Daarnaast worden er B2B activiteiten ontplooid. De groei zet door en de relatie met de Brabantse producenten en producten wordt verder verstevigd, zoals in het project 'Korte Keten 2.0' waarbij verschillende Brabantse boeren en Boerschappen samenwerken aan een gezamenlijke logistiek.

Omfietsvarkens

In dit project gaan retailers, een lokale verwerker en varkenshouder samen investeren in productie en verwerking op één locatie. In een lokale ketenintegratie. Waarbij de varkenshouders een nieuw stalconcept ontwikkelen: de Brabantse strooiselstal die voldoet aan de Brabantse emissie-eisen door scheiding aan de bron gecombineerd met compostering van de stromest. De verkoop van dit nieuwe productie/markt concept start bij twee Plus supermarkten in de regio. Uiteindelijk moet er ook een bezoekerscentrum komen waarbij consumenten kunnen zien hoe de varkens gehouden en verwerkt worden.

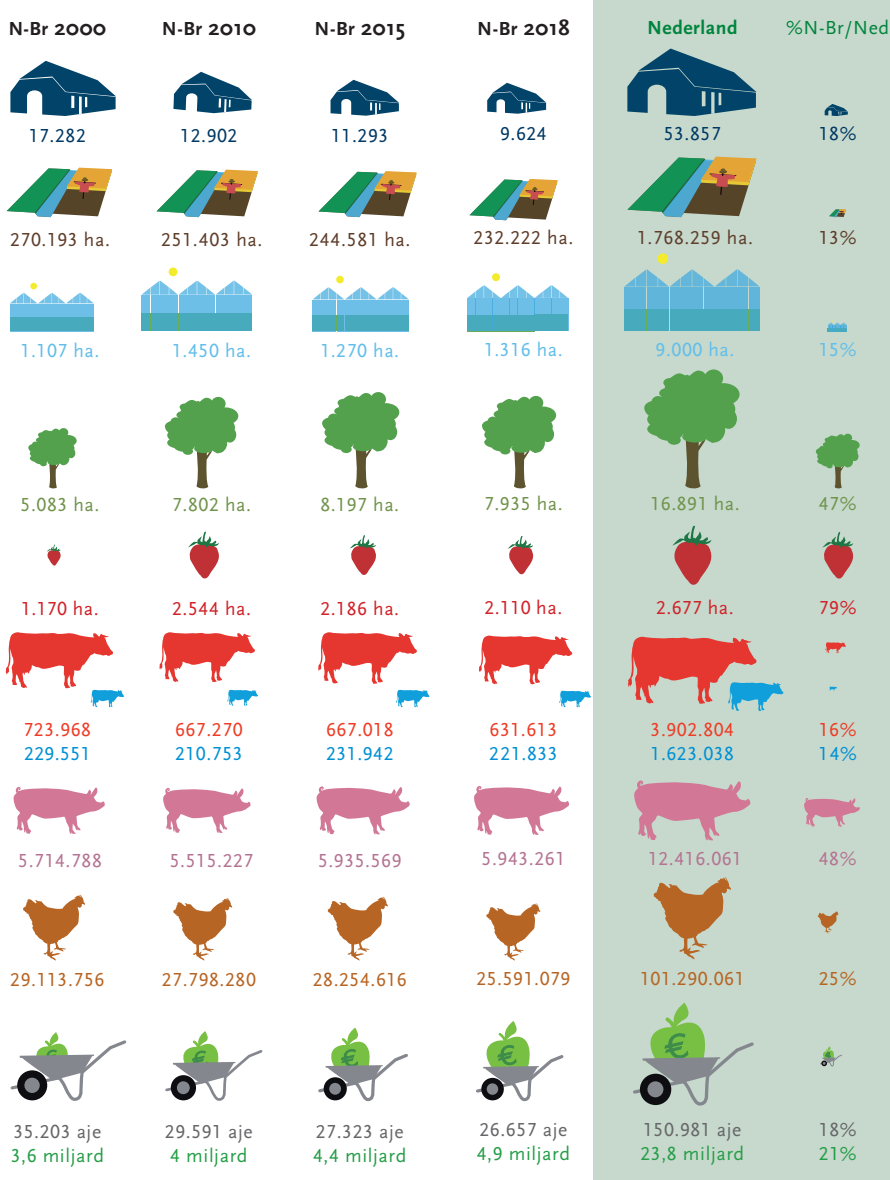

Enkele cijfers

- In Noord-Brabant realiseerden de **2% grootste bedrijven** in 2018 met elkaar **22%** van de totale standaard opbrengst in de primaire sector (**totaal 4,9 miljard euro**), met een gemiddelde omzet van ruim 6 miljoen euro per bedrijf. De **17% kleinste bedrijven** realiseerden **0,4%** van de standaard opbrengst, gemiddeld 12.900 euro per bedrijf.
- Met het **stijgen van de omvang** van een bedrijf **vermindert** het percentage bedrijfs hoofden > 55 jaar. Het **opvolgingspercentage neemt toe** met de bedrijfsomvang.
- De **biologische landbouw** liet een **duidelijke groei** zien. Met name de omvang van de **biologische varkensstapel** groeide met **ruim 20%**.
- Het areaal eiwitgewassen is het laatste jaar verder gestegen in Nederland. Het areaal **Veldbonen en Soja** als belangrijke 'nieuwe' gewassen steeg met 25% tot **1.250 ha**.
- Uit onderzoek van Wageningen Economic Research blijkt dat Nederlanders het afgelopen jaar ongeveer 38 kilogram **vlees** per persoon aten. **De daling van de jaren ervoor stagneert**.

Varkensvleesconsumptie is 47,5%, pluimveevlees 29% en rundvlees 20%.

- Keurmerken voor voeding, die voldoen aan strenge eisen voor duurzaamheid, transparantie en controle blijven groeien. Het **Beter Leven Keurmerk** groeit het snelst (+62%) en is met afstand het grootste keurmerk in de supermarkt met ruim **1,5 miljard euro**.
- De monitor integraal duurzame stallen laat zien dat op 1 januari 2018 in Nederland 15,0% van alle rundvee-, varkens- en pluimveestallen **integraal duurzaam was**.
- 36% van de Nederlanders boven de 20 jaar heeft een BMI tussen 25 en 30, en 14 % heeft een BMI >30 (obesitas), **dus de helft van deze Nederlanders kampt met overgewicht**. In Duitsland (belangrijkste afzetmarkt) is dat 2/3 deel.
- Ruim 30%** van de in Nederland gehouden vleeskuikens is van een trager groeiend ras, zo'n 100 miljoen stuks op jaarbasis. In 2011 was dit nog maar enkele procenten.

Aantal bedrijven, Areaal cultuurgrond (in ha.), Veestapel (stuks), Werkgelegenheid (aje's) en Opbrengst (euro's) in Noord-Brabant

Inmiddels zijn er 9.624 agrarische **bedrijven** in Noord-Brabant, dat is **sinds 2000 een daling van 45%**, geheel in lijn met de Nederlandse trend. In 2018 zijn er 200 bedrijven gestopt.

Het aantal **melkkoeien** (blauw) is het laatste jaar in Noord-Brabant met **9% gedaald**, in Nederland was de afname 4%.

Het aantal **varkens** in Noord-Brabant stabiliseert op **48%** van het Nederlandse totaal. En het aantal **kippen** is met **9%** gedaald in 2018.

Het aantal arbeidsjareenheden (aje) in de primaire sector in Nederland en Noord-Brabant is stabiel

De totale standaard opbrengst in de Brabantse primaire sector blijft met **4,9 miljard euro** in 2018 ruim **één-vijfde** van het Nederlandse totaal.

De tabel en cijfers op deze pagina zijn illustratief en indicatief voor de ontwikkelingen van de land- en tuinbouw in Noord-Brabant. De volledige cijfers zijn bij **LIB** op te vragen.

Bron: CBS mei-tellingen 2018, bewerking LIB

Contact Bureau LIB:
Onderwijsboulevard 225, 5223 DE 's-Hertogenbosch
Postbus 100, 5201 AC 's-Hertogenbosch
www.stuurgroeplib.net

Ir. drs. Geert Wilms: M: 06 533 639 30
geertwilms@stuurgroeplib.net
Ir. Marjon Krol: M: 06 533 639 37
marjonkrol@stuurgroeplib.net